

TUNGO ZA MZEE KIMBUNGA: HAJI GORA HAJI¹

RIDDER H. SAMSOM

Haji Gora Haji (1933) is a Swahili poet from Tumbatu. Some people in Zanzibar call him 'The Old Hurricane' after the title and the first poem of his anthology *Kimbunga* (1994. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili) that made him well-known all over Tanzania. While making a living from the sea, as a fisherman, porter in the harbour, sailor and transporter of cloves, he has been composing, since 1955, a large amount of *ngoma* and *taarab* songs, riddles, *tenzi* and *mashairi*, short stories and, recently, a short novel. This paper discusses metaphors and images that are characteristic of Haji Gora's work, the way in which they reveal his identity and how they have been put in terms of contradictions and oppositions.

Among the following terms have been used:

<i>arudhi</i>	prosody
<i>dhamira</i>	theme(s)
<i>-halifiana na</i>	be in opposition with
<i>maudhui</i>	content
<i>sitiari</i>	metaphor(s)
<i>taswira</i>	image(s)
<i>utata</i>	ambiguity
<i>wizani</i>	rhythm

* *-(ji)tambua* (*-jijua*). *-(ji)tambulish(w)a*. *-tambulika*: express in various ways the concept of 'identity'.

Ushairi ni mchezo. Mchezo wa maneno na hisia za watu. Hayo amesisitiza Gerrit Komrij, mshairi wa Kiholanzi, ambaye amekusanya tungo 'elfu tatu na kidogo zaidi' ziwalilishe historia ya ushairi wa Kiholanzi (Komrij 1996).

Nani anaamua kuwa tungo fulani fulani ni muhimu kwa historia ya fasihi ya lugha fulani?

Wasomi au wasanii au wasikilizaji au wote pamoja?

Vipi mtu anaamua?

Maoni yake Komrij ni kwamba hakuna nadharia ya ushairi². Si kuwa hawezi kueleza ushairi ni nini. Kwake ye ye ushairi ni mfululizo wa wizani (yaani wa mpigo au mdundo) na wa kihisia ambao umo katika sitiari. Fikra kuu, dhana inayoshikiliwa na kusisitizwa, wazo

---

¹ Namshukuru Mzee Haji Gora Haji kwa kutoa ruhusa kuzichapisha na kuzitoa tungo zake zilizomo katika makala haya. Nyengine zilikuwa hazijatolewa au kupigwa chapa, nyengine zimeshatolewa haki zote zikiwa zimebaki kwake.

² Gerrit Komrij, 02-03-1998 akiulizwa katika kipindi cha radio (Radio 1) huko Uhlanzi

ambalo ni dhahiri na lisiloepukika, limewekwa kwenye “uwanja wa nguvu ya sauti” likawa ushairi, likawa utungo (Komrij 1998: 7).

Lakini nadharia ya ushairi hatuna.

Katika makala haya nataka nieleze machache kuhusu tingo za Mzee Haji Gora Haji anayejulikana pia kwa jina la ‘Mzee Kimbunga’, kutokana na jina la kitabu chake kilichopigwa chapa na kutolewa 1994 (Haji Gora Haji 1994). Ndiye Tigit Sengo aliyekihariri na kuandika utangulizi wake.

Nataka kutoa mifano michache ya sitiari anazozitumia Haji Gora Haji, vipi zinavyohusiana na ‘fikra kuu hiyo inayoshikiliwa na kusisitizwa’ na yeze Haji Gora anatambulika kama mtu gani.

Utungo ufuatao Haji Gora ameitunga mnamo mwaka 1997:

(1) LINASITAWI³

1. Na jiwe linasitawi, panapo matumaini
Jiwe lisilositawi, lisiloko aridhini
Ah jiwe husitawi, hilo siyo jambo geni
2. Mauwaye yana rangi, tena nyingi naamini
Ni kama mwezi sipingi, humwirika mawinguni
Kama macho hizo rangi, ni yako wangu mwendani
3. Ni macho yenyenye madakha, kama fikira moyoni
Huingwi na furaha, ukiwepo muhisani
Ulipo huona raha, kuhisi niko peponi
4. Rangi nyingi za mawimbi, yazukayo baharini
Hwenda na kutowa vumbi, kwa upeo wa machoni
Mpenzi kwako sitambi, sijiwezi taabani
5. Ahi jamani linastawi jiwe, bali ajabu sioni
Lasitawi mno jiwe, husitawishwa na nini
Lisilositawi jiwe, nini wake mtihani
6. Linanukiya upepo, unapasuwa puwani
Miliyo yale ilipo, yapenya masikiyonii
Maisha kimojawapo, kila siku furahani
7. Kama kokwa za fenesi, zinapochomwa jikoni
Ghasiya huja upesi, na kufika mitaani
Kuona hata kuhisi, ni uhuru duniyani
8. Yavutiya vipepeo, vyenye kuruka angani
Rangi nyingi zilo kwao, zinopendeza machoni
Za ghilibu rangi zao, si kwa nani wala nani

---

³ INTERNET - <<http://www.worldpoem.com>>

9 Ndivyo linavyositawi, asiyejuwa ni nani
 Lisiloweza sitawi, marejeyo sikiyeni
 Ni huwa au haiwi, ilivyo nitajieni

Kwa hakika utungo huo aliotunga Mzee Haji katika bahari ya nyimbo unaonyesha hasa sio ubingwa wake tu, lakini pia mtindo wake na sauti yake Nyimbo hii inatambulika kuwa imetungwa na Mzee Haji kwa sababu ya sitiari anayotumia yenyé kiini cha mambo mawili kuhalifiana. Maana jiwe gani linaweza likastawi? Arudhi ya nyimbo hii, mpigo wake, mdundo wake, mizani na vituo vyake pamoja na vina - hayo yote, jinsi alivyotumia, yanaonyesha kuwa hiyo ndiyo kazi yake Mzee Haji. Sitiari nyengine anazoweka ni zile zinazotokana na mazingira yake huko Visiwani: mna mawingu na anga, mawimbi na bahari; kuna vumbi na upopo, mwezi na dunia, jikoni na mitaani; kuna madakha na ghilibu; matumaini na mtihani na maisha.

Hata hivyo hiyo nyimbo yenyewe aliitunga kufuatana na tafsiri niliyofanya ya shairi moja la Kiholanzi liitwalo “De steen bloeit”⁴ (Na. 3), yaani “Jiwe linastawi” (Na. 2):

(2) JIWE LINASTAWI (Mfasiri: Ridder Samsom)

Jiwe linastawi.
 Jiwe lisiloweza kustawi,
 Ah jamani linastawi jiwe

Maua yake yana rangi nyingi.
 Yenye rangi kama mwezi unapomulika mawingu,
 Yenye rangi kama macho yako, mpenzi,
 Macho ya paa.
 Yenye rangi kama fikra za furaha,
 Rangi nyingi kama mawimbi yapigayo hadi upeo wa macho.

Ah jamani linastawi jiwe,
 Lastawi mno jiwe lisiloweza kustawi

Linanukia upopo unaopasua mlion,
 Linanukia maisha ya kila siku,
 Damu,
 Kokwa za fenesi zikichomwa,
 Ghasia mitaani.
 Linanukia uhuru wa kuona na kuhisi
 Nalo linavutia vipepeo wenye rangi nyingi

Hivyo ndivyo jiwe linavyostawi,
 Jiwe lisiloweza kustawi.
 Narejea,
 Narejea, mpenzi, na ua lake moja.

---

⁴ Tafsiri za shairi hilo la Kiholanzi kwa lugha nyengine nyingi, k.v. Kijerumanii. Kiingereza. Kihausa, Kiarabu. zinapatikana kwenye wawu wa INTERNET - <<http://www.worldpoem.com>>

(3) DE STEEN BLOEIT (Mshairi: Arjen Duinker)

De steen bloeit.
De steen die niet kan bloeien,
Wat bloeit die steen.

Zijn bloesems zijn veelkleurig.
Gekleurd als de wolken, wanneer de maan hen beschijnt,
Gekleurd als jouw ogen, liefste,
En warm.
Gekleurd als vrolijke ideeën,
Veelkleurig als golven die tot aan de horizon golven.

Wat bloeit de steen,
Wat bloeit de steen die niet kan bloeien..

Hij geurt naar de wind die het gehuil uiteenslaat,
Hij geurt naar het vanzelfsprekende,
Naar bloed,
Gepofte kastanjes,
Drukte in de straten.
Hij geurt naar een vrijheid van zien en voelen
En betovert veelkleurige vlinders

Zo bloeit de steen,
De steen die niet kan bloeien.
Ik kom terug,
Ik kom terug, liefste, met een van zijn bloesems.

Haji Gora Haji ni mtu wa kisiwa cha Tumbatu, kaskazini magharibi karibu na Unguja.

Tumbatu ina magofu ambayo, pamoja na Uguja Ukuu, ni ya zamani kuliko popote pengine huko Zanzibar, yaani ya karne ya tisa (Horton & Clark 1985). Ingawa lahaja za Kitumbatu na Kimakunduchi zinahitilafiana, Nurse na Hinnebusch (1993:522) wameziainisha pamoja katika kikundi cha SD (lahaja za kusini), kwa sababu mpaka sasa data hazitoshi. Prins (1967:26) ameandika kuwa Kitumbatu kitazamwe kuwa lugha pekee

Kwa vile Mzee Haji ni Mtumbatu anatunga kwa Kitumbatu vile vile. Kwa mfano utungo huo "Linasitawi" aliutunga katika umbo la shairi kwa Kitumbatu ufuatavyo (Na. 4):

(4) BWE⁵ (Mfasiri: Haji Gora Haji)

- 1 Bwe bila wasi hufana, hufanisha tegemezi
Huwanda hata kugina, ukalyona lijiezi
Bwe halidumbu fana, pasipo mchinjigizi
Hutaka tendelekezi, jibwe ndipo likafana
- 2 Rangi zakwe za mayuwa, si haba vezozendezi
Jamwezi unaoyawa, ukamwilika arizi

⁵ INTERNET - <<http://www.worldpoem.com>>

Hamba macho rangi huwa, jayako weye mpezi
 Huburudika mtima, tondole yangu hakona

- 3 Macho yano madaha, jaya mtima simazi
 Huzangija nifuraha, hazicheleza pumuzi
 Ukawapo hona raha, mrembo mwenye mapozi
 Huburudika mtima, tondole yangu hakona
- 4 Rangi nyingi za mawimbi, yazukayo kibayazi
 Bahari inayodumbi, kwa kusi na kaskazi
 Vikubwa vyakwe vitimbi, kingine sifananizi
 Kwa upeo usokoma, yanavyozuka kwayona
- 5 Ahi jamani hufana, tambuyani watambuzi
 Hufana mno hukona, kipata naliezi
 Bwe velyo lisipofana, huwa lina kizuwizi
 Huviya penye nakama, vevo halidumbu fana
- 6 Upepo linanukiya, puyani rihi ya fazi
 Miliyo yakwe yaliya, mashikiyo kuyahizi
 Maisha linaliliya, yasiwe na bumbuwazi
 Huviya penye nakama, vevo halidumbu fana
- 7 Hamba kongwa za fenesi, zikokwa hazitikizi
 Hasia huja upesi, wengine kwasana razi
 Kona mpaka kuhisi, uhuru wa uwamuzi
 Huviya penye nakama, vevo halidumbu fana
- 8 Zavutiya vitunguja, virukavyo hata pazi
 Rangi kwao zizokuja, vezo nacho kivutizi
 Zahilibu kula mja, simwana wala mvyazi
 Hungi ni bumbuwazi, rangi hizo ukazona

Haji Gora Haji amezaliwa mwaka 1933 kijiji cha Kokoni huko kisiwa cha Tumbatu.

Alipokuwa na umri wa miaka mitano tu akachukuliwa na kukulia huko Mkunazini, mtaa kati kati ya Zanzibar mjini. Hapo mjini alikuwa akisoma dini chuo, lakini hakupata nafasi kwenda skuli ya serikali maana ilimbidi aanze kufanya kazi akiwa bado mdogo. Akafundishwa na mjomba wake Haji Mjumbe uvuvi wa nyavu na baadaye baba yake mdogo. Pandu Haji, alimpaa ujuzi wa uvuvi wa madema.

Baba yake alikuwa baharia hodari na nahodha wa majahazi yaliyopitia mwambao wote wa Afrika ya Mashariki. Naye Haji Gora mwenyewe tangu alipoanza kuvua, maisha yake yote hadi sasa yamehusiana na bahari akiwa mvuvi, baharia, mpagazi na mchukuzi bandarini, msafirishaji wa karafuu na mwajiri wa kampuni ya Kichina huko Tanga aliyoitafutia majongoo ya ufukweni⁶.

---

⁶ Haji Gora Haji 1998; Khatib Suleiman 1996; Mawasiliano binafsi Septemba - Disemba 1997. Zanzibar

Alipokuwa na miaka 16 alijiunga na kikundi cha vijana kilichojiita ‘Ujinga Mwingi’ huko Tumbatu na kuanza kujihusisha na ngoma. Kama desturi ngoma za aina hii hushindana kwa kutungiana mashairi na kuyaimba hadharani, kulumbana na kujibizana. Nyimbo ya kwanza aliyoitunga ilikuwa ni kwa kumjibu mpinzani wake ambaye alikuwa akimkejeli na kumwambia baada ya kumwacha mkewe kuwa hakuwa na hekima itoshayo kuishi vyema nayé. Huyo mpinzani wake, marehemu Makame Haji Kitenga alikuwa akimlinganisha na Mduruma, yaani mmojawapo wa kabile la Wamijikenda, kwa vile unahodha hana na kushona tanga hawezi. Haji Gora kamjibu (na. 7):

- (7) Najibu mimi najibu, kuimba naweza
 Jina ulonita Mduruma, mie Peremu limenipendeza
 Sishindwi na kushona tanga, na wala kuiunga heza
 Kama unahodha kazi yangu, hakuña moja litalonizoza⁷

Akajiita ‘Peremu’ ambaye wakati ule alikuwa ni mwigizaji maarufu wa filamu za Kihindi. Jina lake hasa alikuwa akiitwa Piemnath⁸, mtu shujaa na mwimbaji aliyependwa na wengi.

Tangu utungo huo wa kwanza Haji Gora hakuwacha tena kutunga. Kila fani ya ushairi ameshughulikia. Akanza kutunga nyimbo za taarab kwa ajili ya klubu mbalimbali, akiendeleza ustadi wake wa ushairi wa kibati unaotungwa papo hapo, na kutunga vitandawili na mashairi na tenzi; nayo riwaya yake *Siri ya Giningi* iko kwenye mitambo

Umaarufu hasa ameupata diwani yake ya *Kimbunga* ilipotolewa na Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili mwaka 1994, na kuiingizwa katika mitaala ya Tanzania nzima. Hata njiani wengi humwamkia kwa kumwita ‘Mzee Kimbunga’.

Huo utungo wake wa kwanza kabisa (Na. 7) unaonesha kiini cha sifa ya ushairi wa Mzee Haji. Hali ya ushairi wake ni hali ya kuitika, kuuliza na kujibu. Ndiyo ni hali ya kujibizana. Na juu ya hayo, ni hali ya kupingana, kuchokozana, kubishana na kusengenyana. Sio umbo tu la ushairi wake unaonesha hali hiyo ya ukinzani, bali dhamira zake na taswira anazotumia zimo katika hali hiyo.

Katika hali hiyo ya - tuseme - kuhalifiana, anajija nafsi yake barabara. Anajitambua kuwa si Mduruma wala Mmasai. Anajiita ‘Peremu’ Kujiita ‘Peremu’ ni zaidi ya kujigamba kuwa ndiye shujaa. Ni kujitambua na kujitambulisha awe mtu wa siku hizi, mtu wa sasa. Ingawa karibu tungo zote zinaleza na kuonesha jadi na asili yake, ndiye mtu wa zama hizi za teknolojia, mtu wa jamii ya kisasa. Hakuna mtu anayemzoza, anayeweza kumshinda katika hiyo jadi yake ya unahodha na kushona tanga, yaani asili yake ya mwambao. Lakini huu ustaarabu na utamaduni wa asili umeunganishwa na maendeleo ya jamii na kutogongana na maisha ya siku hizi.

Kama vile katika utenzi wake wa *Visa vya Nabii Suleiman bin Daudi (A.S)* (Na. 8) watalaam waliofanikiwa kutengeneza ndege na maroketi na Apolo, wameungana na kisa cha Nabii Suleiman

⁷ Haji Gora Haji, 1998

⁸ Namshukuru Dr Farouk Topan kwa kulikumbuka hilo jina halisi

ambaye kufuatana na Kuran⁹ alikuwa akiamrisha majini na upopo, na kufuatana na mapokeo kuruka mwenyewe

(8) UTENZI WA VISA VYA SULEIMAN BIN DAUDI (A.S)¹⁰

558 Kwa ya angani sehemu
Kiumbe binaadamu
Ambaye katakadamu
Sulemani kusafiri

559 Katika yake maisha
Walio jielemisha
Ndio wanaozirusha
Ndege kwa hizi dahari

560 Kwani hizo Repuleni
Zino safiri Angani
Hazikuweko zamani
Zama hizi zimejiri

561 Maisha yake Nabiya
Hao walozingatiya
Mola kuwajaaliya
Kuzifupisha safari

562 Kurusha vilothibiti
Kuna vyombo tafauti
Apolo na maroketi
Hupita kwenye sayari

563 Kupita sehemu hizo
Binaadamu wa mwanzo
Kikawa ndicho kigezo
Ni mtume wa Kahari

564 Mtume wake Karima
Kwa vile kiumbe mwema
Miangaza ya rehema
Kamshushiya Libari

Vile vile katika matumizi ya lahaja yake Mzee Haji anaweza kutambulika wapi anakotoka, maana anaeleza ‘*sishindwi na kushona tanga, na wala kuiunga heza*’ Neno hilo *heza* ni Kitumbatu ambacho mara nyingi hudondosha sauti ya nazali (*English-Swahili Dictionary* 1996: 512) (wengine hutumia *sauti ya ng'ong'o*, Besha 1994: 24), kwa mfano *-aza* kwa ‘-anza’, *-cha* na *-chi* kwa ‘ncha’ na ‘nchi’, au hata *-fugua* kwa ‘-fungua’ (Nurse & Hinnebusch 1993: 522). ‘Henza’ ni ile kamba ya kupandishia na kuteremshia tanga

⁹ Qurani Takatifu. Sura 21:81-82, 27:17; 34:12; 38:36-37.

¹⁰ Haji Gora Haji. 1999: 41.

Ushairi wake unamsaidia msikilizaji sana kumtambua yeye mwenyewe nani. Katika shairi lake la *Kiswahili* (Haji Gora Haji. 1994: 4, 5) alilomtungia Juma Bhalo, amebaini, tena wazi wazi, vipi anajitambua pamoja na lugha yake (Na. 9):

(Na. 9)

8. Iwapo panaridhiwa, warathi wa Kiswahili
Ni hao nilitongowa, ndio wanositahili
Vyengine havitakuwa, ni vitendwapo batili
Lugha hii Kiswahili, wenyewe ni wa mwambao

Lakini kutambulika huko na kujitambulisha kwa njia hii hakuna maana kuwa si mtu wa leo, yaani si kwamba haoni dunia ilivyo sasa na yeye kuganda katika jadi yake. Kuhusu zana ya kazi yake, hiyo lugha ya Kiswahili, amemjibu Tigit Sengo makala yake *Kiswahili Asiliya Chahuwika* (Sengo 1997: 7-12) kwa kusema (Na.10):

(Na. 10)

9. Pole pole kugeuza, kwa Kibara kujaziya,
Kazi twaikokoteza, ni bora kuharakiya,
Kwa ghafula kukataza, pasiwe anotumiya,
Hiyo lugha asiliya, izagae duniyani.¹¹

Si lazima katika ushairi wake Haji Gora atambulike moja kwa moja maana hutumia sana mafumbo na vitandawili. Shairi lake la *Kasa* (Haji Gora Haji 1994: 33-35) linamuuliza msomaji huyo kasa ‘*Vipi tunamsadiki, mnyama au samaki*’. Maswali ya aina hiyo yanatokea mara nyingi katika ushairi wa Kiswahili, kama vile ile nyimbo maarifu ‘*Nilaumu moyo wangu au macho nambieni*’; au *Ati elimu na mali, ni ipi uchaguwayo?*’ ama ‘*Popo ni mnyama au ndege?*’, swali watu walilojiuliza wakati wa zama za siasi huko Zanzibar kwa maana ya kueleza kuwa mtu fulani hubadili msimamo wake kila mara. Hata Muyaka bin Haji al-Ghassany amejiuliza swali kuhusu huyo kasa alipotunga ‘*Munambie ‘Huyu k’asa, ni halali, ni haramu’*’ (Abdulaziz 1979: 312). Yumkini naye Haji Gora pia anamkusudia mtu mwenye tabia fulani, lakini nadhani jawabu yake imo katika shairi lenyewe na huyo kasa ni sitiari ya wenyeji huko visiwani:

(Na. 11)

6. Kiumbe kinapoishi, ni pake mazaliyon
Kwengine habadilishi, wa pwani huzaa pwani
Mbona kasa haitoshi, hutagia ufukweni
Mkubwa ulalamishi, mnyama au samaki

Sifa ya tungo za Haji Gora siyo katika umbo tu la upinzani, yaani kujibizana na kuhitilafiana, pia maudhui yake yameelezwa kwa taswira zinazohalifiana. Mwenyewe amesema kuwa mtindo huu ‘*si mbinu wala hekima*’, lakini *ni sir i ndani ya siri*’ (Haji Gora Haji 1997: 39)

---

¹¹ Haji Gora Haji 1997: 43-44

Kwani ndicho Kimbunga gani (Na 12) kinachoangamiza kila chenye nguvu na kukiachilia kila chenye udhaifu?

(12) KIMBUNGA¹²

1. Kimbunga mji wa Siyu, kilichowahi kufika
Si kwa yule wala huyu, ilikuwa patashika
Kimeing'owa mibuyu, minazi kunusurika
Nyoyo zilifadhaika.
2. Yalizuka majabali, yakibirukabiruka
Zikadidimia meli, ngarawa zikaokoka
Kimbunga hicho kikali, mavumbi hayakuruka
Nyoyo zilifadhaika.
3. Nyumba kubwa za ghorofa, siku hiyo zimeruka
Zikenenda kwa masafa, kufikia kwa kufika
Vibanda vyao malofa, vyote vikasalimika
Nyoyo zilifadhaika.
4. Chura kakausha mto, maji yakamalizika
Pwani kulikuwa moto, mawimbi yaliyowaka
Usufi nusu kipeto, iikwama limevunjika
Nyoyo zilifadhaika.
5. Kuna kikongwe ajuza, viumbe kimewateka
Hicho kina miujiza, kila rangi hugeuka
Watakoekiendekeza, hilaki zitawafika
Nyoyo zikafadhaika.

Vipi meli zikadidimia na ngarawa kuokoka, nyumba za ghorofa zikaruka na vibanda kusalimika? Sitiari yake ya kimbunga ina utata mkubwa, ni fumbo hasa Je, hicho Kimbunga ni sitiari inayotoa picha ya mtu wa tabia fulani, au kinawakilishi mabadiliko ya ghafla katika jamii ambayo watu wenyewe walikuwa wameathirika kwa namna mbalimbali? Lakini kilikusudia *si 'kwa yule wala huyu'*

'mji wa Siyu, kilichowahi kufika', mji ambaeo hadi siku hizi una jina kwa sababu ya ushujaa wake katika ukinzani wake, pamoja na Waoromo na Wasomali, dhidi ya utawala wa kigeni, yaani wa kireno na hasa wa kiomani (Brown 1985).

Je Kimbunga ni hayo mabadaliko ya ghafla ya mwaka 1964 ambayo watu wameyaita 'mapinduzi'? Na nini hasa kimepinduliwa? Na ikiwa ni hivyo, huu upopo wa '*malaleji*' 'katika shairi la *Shuwari* alilotunga Haji Gora baadaye (Na 13) unawakilishi mabadiliko gani?

---

¹² Haji Gora Haji 1994: 1

(13) SHUWARI¹³

- 1 Shuwari ya malaleji, imeshangaza wahenga
Kimya wake uvumaji, tafauti na kimbunga
Lakini popotoaji, sitambuwi zake kunga
Iporomosha milima, kugeuza tambarare
2. Ilizuka aridhini, kuzagaa kwenye anga
Ushabihi wa tofani, kila kimoja kugonga
Sinini wala sinini, hakuna kisichotinga
Iporomosha milima, kugeuza tambarare.
3. Haipulizi vuvuvu, jakusi na mwanashanga
Bali chake kinyamavu, sio mzaha naronga
Kimeleta uokovu, nakupeperusha janga
Iporomosha milima, kugeuza tambarare
4. Kwa kote ilifirimba, pwani na kwenye viunga
Ikavuiugika myamba, na mawe yakawa unga
Utahisi kama kwamba, kilobomowa mizinga
Iporomosha milima, kugeuza tambarare

Malaleji (au ‘maleleji’) ni upopo unaobadilikabadilika, hasa katika miezi ya Aprili na Novemba, lakini kamusi ya kibaharia ya Prins (1970:22) inaeleza kuwa huko Tumbatau unavuma mwezi wa Juni pia. Ni majira ya upopo shwari ambaao hujui unatoka sehemu gani Hata hivyo ‘iporomosha milima, kugeuza tambarare’. Inawezekana ni mtu mkimya mwenye nguvu nyingi za kuweza kuwashawishi watu wengi. Lakini ikiwa kimbunga ni sitiari ya mabadaliko ya kijamii, kwa nini maleleji isiwe hayo. Mabadiliko tangu mwaka 1985 huko Zanzibar, wakati wa vyama vingi na kulegeza kwa masharti ya kiuchumi, kulipa soko uhuru fulani, mabadiliko hayo yote yalikuwa yakienda shwari na upopo huu haukuvuma ‘vuvuvu’

Fikra kuu ya Mzee Haji, dhana anayoshikilia na kusisitiza kila mara ni kupinda na kupindua, kuweka sambamba vitu viwili vinavyogongana na kushindana, kuweka juu chini na chini juu, kuonesha matukio yatukiayo kinyume na matarajio Alivyosema, ‘ni siri ndani ya siri’, yaani kimbunga kinavunja yaliyo makubwa, lakini yaliyo madogo hayavunjwi nacho, kumbe malaleji ambayo ni kinyume cha kumbunga, imefika kote na kubomoa kila kitu, hata hivyo imeleta usalama.

Baada ya *Kimbunga* na *Shuwari* ilikuja *Mkasa Namba Mbili* (Na. 14):

(14) MKASA NAMBA MBILI (2)¹⁴

Kuna kinyozi ambae, kunyowa kiendeleya
Kilofanya nishangae, anyolewae aliy
Hata na kinyozi nae, hajimudu kwa kuliya
Wote wanacholiliya, wala hakijulikani

¹³ Haji Gora Haji ± 1993. (Shairi hilo halijapigwa chapa)

¹⁴ Haji Gora Haji 1997 (Shairi hilo halijapigwa chapa)

Hawataki kueleza, kilichowafikiliya
 Kama utawauliza, kama kwamba wachocheya
 Sauti zao hupaza, huzuni kuashiriya
 Bali wanacholiliya, wala hakijulikani

Pengine yaweza kuwa, kwa ninavyofikiriya
 Ambae ananyolewa, labuda anaumiya
 Kinyozi anaenyowa, kwa nini mbona aliya
 Bali wanacholiliya, wala hakijulikani

Hiki ni kitandawili, kinachowategemeya
 Wateguzi mbali mbali, jawabu kukipatiya
 Nimeifunga kufuli, wafunguzi nangojeya
 Kipi kinachowaliza, haraka nitajiyeni

Ajabu kubwa tena Mtu mmoja anaumia akinyolewa, lakini anayemnyoa anaumia vivyo hivyo; *Bali wanacholiliya, wala halijulikani*. Hatumo tena katika historia, tumefika kwenye siku za leo hii hii. Mtu wa tatu anapowakuta watu wawili wakilia katika hali kama hiyo, bila sababu kujulikana, atajaribu kuwapatanisha. Basi inavyosemekana na kutangazwa mwafaka umefikiwa juzi tu¹⁵

Tungo nyingi za Haji Gora Haji zinaleza hali ilivyo, hali ya jamii, ya watu, ya historia, kwa kutumia sitiara zinazogongana, kuhalifiana na kuhitilafiana. Ndilo jambo na kinyume chake.

Taswira anazotumia zinamfanya msomaji anamtambua kama ni mtu anayejijua nafsi yake. Kwa urahisi anatambulika kama mtu wa pwani, Mtumbatu, Mswahili. Huenda msimamo wake umefichika, hutokea msimamo wake u wazi kabisa kama ulivyo katika mfano huo wa mwisho.

Waswahili husema: ‘kutoa ni moyo’. Kinyume chake ni kunyang’anya au kupokonya. Muyaka bin Haji el-Ghasany ameshughulikia suala hilo katika shairi la *Kupewa* (Abdulaziz 1979: 314) (Na 15):

(15) KUPEWA

1. Semani nawapulika, siyo sambe kwamba sivi!
 Siwi cha mfunda koka, muawa na wavuvi
 Unipile sikupoka, sikunyang’anya kwa wivi
 Nawauliza mkofi mnashika nt’ a gani?
2. Nyang’anya hukunyang’anya na kuiba hukuiba
 Daima wat’u hufanya kupana vit’u kwa huba
 Hilo mimi sikukanya na yangakwisha mahaba
 Kupawa ndiyo taliba, kilicho changu mudani

---

¹⁵ Mwafaka umetiwa sahihi na pande zote mbili. yaani vyama vya CUF na CCM, tarehe 09 06 1999

Naye Haji Gora Haji ameendeleza fikra hiyo na kuonesha imani yake katika shairi lake 'Mpewa hapokonyeki' (Haji Gora Haji 1994: 35/6) ambalo limeimbwa na kikundi cha Kalcha na kunaswa sauti kwenye CD yao ya *Kidumbak* (*Kidumbak Kalcha* 1997) (Na. 16):

(16) MPEWA HAPOKONYEKI

1. Aliyepewa kapewa, naapa hapokonyeki
Kwa alicho jaaliwa, Wallahi hapunguzuki
Ukimlilia ngowa, unajipatisha dhiki
Mpewa hapokonyeki, aliyepewa kapewa
Wewe ukifanya chuki, bure unajisumbuwa¹⁶
2. Mola ndiye atowae, akawapa mahuluki
Humpa amtakae ambaye humbariki
Na kila amnyimae, kupata hatodiriki
Mpewa hapokonyeki, aliyepewa kapewa
Wewe ukifanya chuki, bure unajisumbuwa
- 3¹⁷. Wa tisa humpa tisa, wa moja haongezeki
Alomnyima kabisa, hata akitaharuki
Atabaki na kunasa, atakwama hanasuki
Mpewa hapokonyeki, aliyepewa kapewa
Wewe ukifanya chuki, bure unajisumbuwa
- 4 Mola hutowa hidaya, tafauti na iiziki
Kwa anomtunukiya, huwa ndiyo yake haki
Na asiye mtakiya, huwa si yake laiki
Mpewa hapokonyeki, aliyepewa kapewa
Wewe ukifanya chuki, bure unajisumbuwa.

Marejeo

Abdulaziz. Mohamed H 1979. *Muyaka - 19th Century Swahili Popular Poetry*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.

Besha, Ruth Mfumbwa. 1994. *Utangulizi wa Lugha na Isimu* Dar es Salaam University Press.

Brown, Howard W 1985. *History of Siyu. The Development and Decline of a Swahili Town on the Northern Kenya Coast*. Ph D. Diss. Indiana University.

English-Swahili Dictionary 1996. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.

Haji Gora Haji. 1994. *Kimbunga (Tungo za Visiwani)* Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.

¹⁶ Mstari huo haumo katika *Kimbunga* na umeongezeka kwenye CD *Kidumbak Kalcha* Haji Gora Haji ameniambia (Juni 1999) kuwa ameuongeza mwenyewe

¹⁷ Ubei huo haumo kwenye CD

- Haji Gora Haji. 1997. 'Lugha Asiliya'. *JUA* Juzuuy Pili No. 1: 43-44. [Cologne]
- Haji Gora Haji. 1997. 'Miujiza'. *JUA* Juzuuy Pili No. 2: 39. [Cologne].
- Haji Gora Haji. 1998. 'Historia ya Maisha Yangu' [haijachapishwa].
- Haji Gora Haji. 1999. *Utenzi wa Visa vya Nabii Suleiman Bi Daudi (A.S.)*. Zanzibar: P. O. Box 760. Zanzibar.
- Horton, M C & C. Clark. 1985. *Zanzibar Archeological Survey 1984/5*. Zanzibar: Ministry of Information, Culture and Sport.
- Khatib Suleiman. 1996. 'Haji Gora Haji - Mwanafasihi mkongwe Visiwani'. *Majira*. Oktoba 12, 1996. Dar es Salaam.
- Kidumbak Kalcha*. 1997. Todtnauberg: dizim records, 4501-2.
- Komrij, Gerrit. 1996. *De Nederlandse poëzie van de twaalfde tot en met de twintigste eeuw in 3000 en enige gedichten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Komrij, Gerrit. 1998. *In Liefde Bloeyende*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Nurse, Derek & Thomas Hinnebusch. 1993. *Swahili and Sabaki, A Linguistic History*. University of California Press.
- Prins, A. H. J. 1970. *A Swahili Nautical Dictionary*. Dar es Salaam: Chuo cha Uchunguzi wa Lugha ya Kiswahili.
- Sengo, Tigit Shaaban Yusuf. 1997. 'Kiswahili Asiliya Chahuwika'. *JUA*. Toleo la kwanza No. 4 [Cologne].

